

KABDEBÓ LÓRÁNT

Egy örök-új értékrend valóságának visszakeresése

Hárs Ernő: *Életed nélkül*

Nomen est omen: a 90 éves Hárs Ernő az Orpheusz Kiadónál jelentette meg feleségét ünneplő és sirató verseit, benne legújabb költészetünk figyelemre méltó alkotását, a *Requiem szólóhangra* című, hús részes emlékező-elbeszélő költeményét. És ha belegondolok a kötet témájának és a kiadó nevének kapcsolatára, egyben Rilke *Orpheus Eurudike Hermes* című versére is visszagondolok. Hiszen annak fordítás-történetébe éppen Hárs Ernő szőtt bele valaha. Ő mutatta meg Szabó Lőrincnek Rab Zsuzsa magyar változatát, ezzel felkeltve *A huszonhatodik év* szonettjeit épp akkoriban záró költő érdeklődését a vers és csinos fordítója iránt. Szabó Lőrinc egyik legszebb, nem megrendelésre készített műfordítását kiváltva ezzel.

Versalkotásával Hárs Ernő is belép a Rilke-formálta túlvilágra tekintés távlatába, versébe fogva a nyitóképben a létezést keresztező egyedi lét időbeliségének filozófiát meghaladó, csak a poétikával megragadható metafizikumát:

*Tudom, nem hozhat vissza téged
Se könny, se sóhaj, se ima,
Nincs több emberlábbal járható út
Közöttünk, se göröngyös, se sima.
Ha vállalnám is az akármilyen hosszút,
Mely a nemlétebe torkolltatta léted,
Nem érném utol a növekvő időben
A percet, amely elrabolt előlem.*

.....
ÉLETED NÉLKÜL

A történések ideje és a létezés végtelen autentikussága olyan poétikai megoldással választja el a költőt témájától, amely éppen a poézis segítségével megteremthető újrakapcsolódás csalfa-hitető esélyét vezeti fel. Költő legyen a talpán, aki ennek – a Rilke és Szabó Lőrinc hátrahagyta, és talán Heidegger megsejtette – kapcsolódásnak, teljességre vágyódásnak a kihívását elfogadja. Lehet a Költő Agyának ebbe a rejtekútjaiba behatolni? Orpheusz után Odüsszeusszal tartani – hazaútra, de amely Ithakának már csak emlékét mutathatja fel, egy másfajta utazást vállalva: az eszmények időtlenségébe belefagyva-rögzülve, az utazás dantei változatát felvállalva – az ideák rendjében megrögzítődni, a realitásra abból a távlatból visszatekintve. Befagyva az ideák világába, mégis a valóság életteli emlékezetét éltetve magába sűríteni. Dichter = sűrítő. Hárs Ernő költőként mégis festőt választ, útjára példázatteremtőt. Meggondoltató mérészség a kötet fedlapján Böcklin 1880-as *Toteninsel (A holtak szigete)* című festményét felmutatni.

A képpé fagyott Odüsszeusz-hajót. A halált emberi méltósággal fogadó poétikai kaland legmagasabb példájaként. A modern festészet legtalányosabb, legrejtélyesebb darabjainak egyikét.

Látomásával az angol preraffaelitákra és a mi Nakonxipánt idéző festőnk, Gulácsy Lajos műveire nyitva kilátást. Így együtt – napjaink legdivatosabb mesterei, a feltámadt szecesszió sejtelmének és alakzatainak felidéződése okán nyújthatnak kezet gyászában a költőnek. Nem gyászat erősítvén, de az életrejtély poétikai átgondolására biztatva. Nem segítve, inkább intve: megoldhatatlan kalandra vállalkozol. De emberi méltóságod megkívánja, hogy e kihívással újra-meg újra, szavanként, soronként, strófánként, fejezetenként – történeteitekben szembenézz. Nem múltat idézve, de a jelenidőt kitöltve. Az élet jelenidejét megteremtve. Hárs Ernő verseivel mindezekhez kapcsolódva, egy régi hagyományú verseléshez kötődik ugyan vissza, mégis, úgy érzem, telibe találta a korszerűséget. Idézzem a ciklus második versszakát, mely a költészetünk egyik legszebb versszaka számomra:

*Az öröklét végtelen tükör tenger,
csak egy-két korallzátonya lehet,
hol megveti lábát a földi ember
s leéli azt a kérész-életet,
mely annak, ki rá belépőjegyet nyer,
attól lesz szép, hogy visszahozhatatlan,
s melyben kicsinyben éppoly öntudat van,
Mint ami mozgat égitesteket.*

Bár benne a Gottfried Benn által kárhoytatott hasonlító szerkezet: „mint”. Csakhogy ha figyelmesen olvasom: ez nem hasonlítás, hanem mellérendelés. Két különemű dolog együtt érzékelése. Egymás mellé rendelése. A Teremtés által megadott emberi méltóság legrangosabb tudatosítása. Hitvalló befogadása a modern kor fizikusai által óhajtvá sejtett létezési formának. Mely túllép a mechanikus világkép Istent pótolni akaró rendezkedésén. Lehetséges, hogy ez a nagy-nagy, beláthatatlan világ-

mindenség csakis ezért a kicsiny semmiségért, amit úgy tudatosítunk, mint emberi történelem, minden csakis ezért lenne? Miért ne? Ha Isten így akarja! És ha egy költő így tudja láttatni.

Pedig Hárs Ernő a sokszorosan korszerűtlen költő álarcájában okozza a legkirívóbb meglepetéseket. Korszerűtlen? Egyre meggyőzőbben hangsúlyozom: látszólag!

Emlékszem, Kisklára (azaz Gáborjáni Szabó Klára, Szabó Lőrinc leánya) mutatta be nekem barátnőjének, Sándor Juditnak – minden idők egyik legjobb magyar operaénekesének – férjét. Költő, mondta, bár foglalkozását tekintve diplomata: ENSZ-tisztviselő. Én akkor a *Napjaink* versrovátát szerkesztettem. Válogattam versei között. A terézvárosi búcsút élénk színekkel megjelenítő versén akadt meg szemem. Akkor még Miskolcon éltem, mit sem érzékeltem arról, milyen áthallásokra adhat alkalmat egy terézvárosi őszi hangulatú pillanatkép. Színes, mozgalmas zsánerképként kezeltem: mintha Arany János leírásainak utánamondója lenne Lévy József szintjén. Csak most visszatekintve látom: az októberi forradalom egyik legsikerültebb emlékversét közölhettem lapunkban.

Aztán: nemzeti adósságtörlesztésnek tekintettem, amint a nyugdíjas diplomata lefordítja egymás után Tasso *A megszabadított Jeruzsálem* és Camões *A lusiadák* című eposzait. De hol van már az eposzok kora, jegyzem meg kézbe véve áldozatos fordításait. És egyszerre csak megjelenik körülöttem irodalmunkban a posztmodernnel szövetkezett eposzvariációk armadája. Juhász Ferenc kései felszabadulásának remekei: nem azok a hosszúversek, amiket ő maga eposzoknak nevezett, hanem a valódi eposzi küzdelemmel teljes, választóakarattal terhes nagy kompozíciók,

A halottak királya, a Halott feketerigó és A Fekete Saskirály. És az újabbak, Szabó Magda *Creusais* alcímű, prózában hullámzó verses regényétől, *A pillanattól*, az emberi méltóságot kiharcoló „kifordított” *Aeneistól* kezdve Térey Jánosnak az önmagát átváltoztató ember képét meggondoló *Paulusáig* és Tandori Dezső *A feltételes megálló* kötet verébtörténeteiben mára feltáruló, önmagát elvesztő és újralfeltaláló emberi normarendig, valamint Pálfi Ágnes *Szép volt, fiúk!* című (még csak kéziratban olvasható) életmódfelmutató művéig az eposz, mint a megújuló magyar költészet reprezentatív műfaja jelenik meg – talán legelőbb mai műformánkként. És most ebbe a sorba kapcsolódik be maga az eposzfordító saját költészetével, legújabb költői remeklésével, a rekviembe épített életregényével.

A hetvenes években a töredék-verset méltattam, mint az őszinteség reprezentatív kényszerű megszólalási módozatát. A lefokozottság bevállalásával szemben aztán hirtelen egyfajta újabb teljességre törekvés felé tekintett költőink igénye. A sok oldalról megvizsgált, összerakható és a történelmi folyamatosságba visszakívánkozó élet hagyományfolytató alkotásmódja hívta segítségül az eposzi jellegű formáltságot. Sokaknál a byroni-anyegini beszélgetős forma és az apollinairei-cendrarsi-kassáki eseményelbeszélő eszmélkedés evangéliumokra ütő jelentkezése – mely látenszen a magyar irodalomban mindig is életben maradt – által is meggazdagítva. Imígyen a legváratlanabb helyről, a legkorszerűtlenebbként feltűnő formák jelenhetnek meg legaktuálisabb beszédmód hordozóiként.

Ráadásul Hárs Ernő rekviemje beszédmódorának kiválasztásával még az eposzon belül is a leghátrányosabb példa követésére vállalkozott. Nem-

hogyan feledi a hősi változatot, kerül ki annak parafrázisát, de még a Byron-féle közönségével beszélgetős formát is kikerüli. Marx és Lukács György gúnyolódik Goethe remekén, a *Hermann és Dorottyán*, hogy kilátszik belőle a filisztercopsf, – nyárspolgári idillnek minősítve eszményítő verses elbeszélését. De hát mi minden inspirálhat egészen más végeredményt. Az effajta goethei ihletés élteti az egész másként kifejlő Keller-féle *Zöld Henriket* (persze a második változatát, és ha magyarul olvasa valaki, nehogy az öreg Ignotus elkenő szövegét vegye kézbe, forduljon teljes bizalommal Jánosy István filozófiailag is pontos, szórakoztató fordításához), és erről a nevelődésiként is feltűnő, ridegen idilli regényről áradozik Szabó Lőrinc a *Tücsökzene* készítése idején. Biedermeier idill, rideg derű és *Tücsökzene!*? Hárs Ernő rekviemjét kézbe véve is készen áll a számrá: biedermeier idill? De hát *A feltételes megálló* létfontosságú közlendőjének megértéséhez is évtizedek kellettek nekem.

És ha már így csokorba kötöttem a múltat a jelennel, kimondhatom, hogy Hárs Ernő rekviemje nemcsak stílustörténeti – hogy úgy mondjam: – szenzációt jelenthet. Sokkal inkább a közösségi eszmények újraéledésének ünnepi pillanatát képviselheti. A költészetté vált polgárerény poétikai diadalát. (És ha így olvasom, visszatekintve még a *Tücsökzenének* is új távlatot adhat?)

Az emberi kapcsolatok – a szerelem, a család, a barátság, az összetartozás érzésének – felújulását. A hivatás felmagasztosulását. Minden polgárinak tartható érték újraértékelését elvégzi ebben a sirató verssorozatában. Megidézi egy sok évtizedes házasság idők viszontagságait kiálló próbáját. Felidézi a család (gyermek, unokák) beépülését a közös életbe. Megidézi a barátság,

árulás, csalódás, kitartó összetartozás példázatait. Mindazt, amit oly sokszor filisztercopfként gúnyoltak. Gúnyoltam volt magam is ifjúságomban. Bár én már akkor is sirattam a generációs egymásra épülés emberi méltóságot megtartó erejének akkori pusztulását. Weöres és Kodály *Öreges* című ijesztő látomására hivatkozva.

Hárs Ernő utóbb elkészült versének hősnőjét magam is ennek a példázatos életmodellnek szellemében búcsúztattam egy helyen, majdhogynem Hárs Ernő versének fogalmazásával. Leírtam maradandó emlékezetét: gyászolja a magyar állami Operaház, a zenepedagógia, a magyar kulturális élet. Méltán, mert a legnagyobbak közé tartozott évtizedeken keresztül. Gyászolhatják olvasói is, mert kulturált cikkeket is írt, könyveket, emlékeit, eszményeit ő maga is megörökítette. Majd mindezt én is kiegészítettem, az embert akartam felidézni, aki a magyar kultúra egyik vezető személyiségeként is példás családanya volt, a keresztény szellemű család egyik példa életét rendezte el önmaga körül. És mindezeket túl képes volt időt szakítani, hogy Szabó Lőrincnek, a költőnek színésznő leányát egy életen keresztül barátságával egyensúlyban tartsa. Sőt Kisklára halála után édesanyját, a költő özvegyét, Nagyklárát is utolsó percéig istápolta. Sándor Judit is elmondhatta, amit férje hangoztatott Dobos Marianne interjúkötetében: „Életem majd’ minden pillanatában a Gondviselés különös kegyét érezhettem érvényesülni. A rossz is jóvá változott.” Könnyű volt ezt a képet felrajzolni, hiszen megrajzolta emlékezésében férje még életében, az idézett interjúban. Mondatról-mondatra átérezhettem Sándor Judit és Hárs Ernő egy életen át alakított és alkalmazott életeszménynek minden mozzanatát.

Így azután, ugyanazon igény munkált nekrológírói elképzelésemben, mint ami férjének ezt követően készülő versében. Hiszen egy ország igényli ezeket az eszményeket újra. Ahhoz, hogy új életre támadhasson fel hazánk, ezeket az eszményeket vissza kell vezetni az életbe. Fel kellett figyelmemnek is mindazokra, akiknek életében ez az igény pusztító eszményű évtizedeken át továbbélt, tetszhalálában is továbbmunkált. Erőt sugározhatott, példázatot alakított egy soha fel nem adott jövőkép számára.

Hárs Ernő sem tesz mást most, mint hogy kilencven évesen költő módjára elkezdett emlékezni nemrég elhunyt feleségére, az együtt megélt évtizedek (majd évszázad!) eseményeire, közösen vállalt eszményeikre. Mondta és mondta strófáit, beszélgetve halott hitvesével, és velünk, célzott olvasóival. Észre sem véve, hogy ezt a mezőt ma, most, itt megvalósíthatóként tervezik körénk. Lesz ebből valami? Bár lenne! A költő: saját múltjába nézve értéként álmodta előre, az utódok számára megélt életük tanúságát és tanulságait.

Milyen kapcsolatformák fonódnak bele ebbe a költeménybe, a házaspár költő által visszaképzelt életet felidéző emlékezésébe? Példázatok. Szinte nemzetmentő bibliai és nemzetvesztő történelmi jellegű történetek. Mintha Caravaggio Juditja elevenedne meg, amint a hősi magaelszánású leány arcát felidézi. Majd pedig ellenében mintha Jókai emberi sorsokkal felelőtlenül játszadozó kormányzó hatalma fonódna életükbe, Lodovico Gritti, az áruló barát személyében. Hol jót, hol rosszat hozva rájuk. Mindenképp a bizonytalanságot jelképezve. Hárs Ernő szavával: karmikus sorsot.

Szembesítésül azokat a jellemképeket idézem csak, akiknek portréját magam

is ismerni vélem. A nagy költő leányát ismertem, utolsó versmondó útjára is elkísértem Balassagyarmatra; a Madách Színházban pedig Tennessee Williams *A tetovált rózsza* című darabjának általa megformált boszorkányát, végső fellépőként magam is borzadva csodáltam. De jellemképét csakis a költő elbeszéléséből ismerhettem meg. Dosztojevszkiji család – mondta szavakkal, jellemezve a leány helyzetét, és milyen maradandó portrét mutat fel a strófákban a család nyugalmába ékelődő jelenség leírásakor.

*Kisklára volt a szabály és a mérték,
Élektra, ki apjáért bosszút áll,
szeretett mindent, ami nagy, mi érték,
s mi a rontó idővel szembeszáll.*

*Szeretelében és gyűlöletében
egyként nem ismert önmérsékletet,
ezért lett halott már az életében,
kit a világ magából kivetett.
Nem bírta ki erős egyéniségét
lassan már senki, mi is nehezen,
szakmája, a színház is, noha élt még,
már eltemette végérvényesen.*

*Pedig ezer kincs volt útravalója,
verset nem mondott senki nála szebben,
ki tudja, mi lehetett volna, hogyha
a jelleme nem oly rendíthetetlen.
Most fenn van már az égi csarnokokban,
és üdvözülten onnan integet,
hogy mint itt lenn, a mennyei lapokban
is közöltet majd tőlem verseket.*

És megidézi a gyémánt jellem ellen-
tétét, a gyémántot vágásra-pusztításra
használó másikkal embert. A folyon-
dárt. Egy-két strófa, és a barátság és
árulás esetét oly igen huszadik századi
módban tudja bemutatni István barátja
sorsára célozva.

*Istvánt kevésbé egy tömbből faragták,
vegyesen volt érc benne és salak,*

*jó angyala hiába vívta harcát,
a démon többször erősebb maradt.
Karmikus volt szerepe életünkben,
mely tőle sok szép ösztönzést kapott,
s ő lett számunkra végül is a hűtlen
barátok közt a legalávalóbb.*

*Mestere volt a kapcsolatszövének,
Kisklárát s Boglárt ő adta nekünk,
s ő közvetítette a bölcs igéket,
miket Rudolf Steinertől ismerünk.
Ám ő volt, ki a pokol kapujára
engedte kifüggeszteni nevem,
míg láthatatlan tintájába mártva
tollát, halált fogalmazott nekem.*

*Mégsincs szívémben miatta harag már,
s azt kérem, néki te is megbocsáss,
hisz egy felsőbb ítélőhatalnál
egészen más már a megfontolás!
Eszköz vagyunk mind az Isten kezében,
ő tudja csupán, nekünk mi a jó;
nem lett volna belőlem soha költő,
ha egy barátunk nem lesz áruló.*

Az áruló barátnak a házaspár életét
kísérő átkos-áldásos jelenlétét Hárs
Erő életrajzi elbeszéléséből ismerhet-
jük: elbeszélte azt már a maga történeti-
ségében Dobos Marianne *Akkor is kará-
csony volt* trilógiájában, a *Karmikus kap-
csolatok* című fejezetben.

A harmadik baráti családot és Boglár
vonzását csak a mostani versből ismer-
hetem. Itt olvasom: az embert segítő
családok közötti kapcsolat a poklok
feletti kéznyújtás értékes idilljét miként
képes megvalósítani.

Hárs Erő rekviemje, bárha tanköl-
teménnyé is átlényegülhet, mégis
megmarad egy alanyi költő személyes
ügyének. Költői alkata: a megfigyelés
remekléseit, a leírás pontos jeleneteit
tudja felidézni. Jelenetekben gondolko-
zik, nem fogalmakban.

Emlékezetének mechanizmusát ma-
gam is megismerhettem. Egész napos

Szabó Lőrinc-ünnepség volt Balassagyarmaton. A Palóc ligetben avattuk Borsos Miklósnak – azóta a városra szégyent hozva ellopott – mellszobrát. 1977. március 30-án az országban elsőként itt állították fel a költő emlékművét. A költő születésnapját megelőző napon. Délután a megyeháza dísztermében műsor, majd előadás. A hosszú program megpróbáltatásai után mindenki mielőbb haza szeretne érn. Kilépünk este a kapun: hó borította az utcát, a kocsit legalább tíz centis hó fedi. Letisztítjuk. Beülünk. Indulnék, hirtelen tengelye körül megforog az autó. Ez azt jelenti, lépésben mehetünk csak a sötét, kanyargós úton. Lóci autójával rutinosan kivág, hazaérve feleségemet biztatja: reggel előtt ne is várjon haza minket. Útközben egy síkos emelkedőn Varga Irénke és gyakorlott autós mérnök férje próbálja újraindítani kocsiját, kerekeik alá rongyokat illesztve. Kiabálnak, intgetnek: meg ne álljunk, majd csak elvergődnek. Szerencsére Hárs Ernő volt az útitársam. Nekik a Bánki-tónál valami telkük volt, így szinte bekötött szemmel ismerte a szerpentin fordulatait. Memóriájában megbízhattam. Csak a kuplung-fék hóban oly nehéz egyensúlyával kellett törődnöm. Vác után kiegyenesedett az út, a hó is eltűnt: gondoltam, gyorsíthatok. Akkor meg a lefagyott út kényszerít óvatosságra. De hogy még éjfél előtt hazaértünk, az Hárs Ernő realitásérzékű memóriájának, utóbb megnyugtató elbeszélőképességének volt köszönhető. Erre az

utazásunkra emlékezve olvasom most rekviemjét. A tárgyyszerű pontossággal felépített jeleneteket, amelyek alkotása mértékadó értékformálását biztosítják. Ezek a jelenetek képesek alájátszani alkalmanként el-eleresztett, hosszú, fogalmakat képviselő szavainak, amelyeket a gyakorlott költő rím és ritmuskezelésével tud folyékonyá simogatni.

A jelenetek építőkövei az emlékezésnek. De mint a dantei utazásnál, Hárs Ernő emlékezete által megformált realizmus lényegéről is elmondható: a legnagyobb feladatot vállalja, az ítélet tapasztalatával együtt felmutatni a világ Isten által teremtett rendjét, érzékelhetővé tenni azt a képet, hogy milyenné lehet az ember, Isten képmása az élet küzdelmei során és után. A középkor realista filozófiai módszerének újjáélése ez: amely az ember végső lényegét mutatja fel, ahogyan használta jó és rossz közötti választási képességét, ahogyan befejezetté teszi saját magát. Bemutatja – mondjam így – feltámadáskori képmását, létezésének az egyetlen igazán hiteles ábrázatát, amiként belekövül az örökkévalóságba.

A rekviemben a lakásában, mindennapi tárgyaik között matató költő és *A holtak szigetén* ideává kövült asszony egymásba játszó „beszélgetése” egy örök-új (mert ma is érvényes) értékrend valóságának felmutatását éli meg, a felidézett jelenetek pontos „megbeszélésével”.

(*Orpheusz, Budapest, 2010*)

